

Център за семиотични и културни изследвания

eБИБЛИОТЕКА

ЖАН-КЛОД ШМИТ

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

ЖАН-КЛОД
ШМИТ

РИТМИТЕ

ПРЕЗ

СРЕДНОВЕКОВИЕТО

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

ЧЕРНАТА СМЪРТ

Сянката на смъртта обхваща немалка част от ритмите на религиозния живот в Края на Средновековието: формулите в завещанията, даването на индулгенции за облекчаване на душите в чистилището, шествията на каещите се и на бичуващите се и още много други прояви. През Средновековието смъртта е нещо много познато, близко и вездесъщо. В средата на XIV век тя придобива нов облик, чиято поява е ускорена от избухването на Черната чума. Западният свят не бил виждал нищо подобно от времето на Юстиниан през VI век – същата, която накарала папа Григорий Велики да положи в Рим началото на шествията на Големите литании. Между 1348 и 1352 г. загива една четвърт или една трета от населението на Европа! Историкът се мъчи да проумее, но му е трудно да си представи подобна катастрофа. Тогавашните хора не са имали нашата апостериорна глобална представа за обхвата на явлението, нито са разбирали истинските причини. Можели са единствено на

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

4

местно равнище да наблюдават как напредва злото, да броят мъртвите в своя град или в семейството си, като се надяват те самите да се отърват. Художествените и – в по-малка степен – литературните отражения на катастрофата закъсняват и **противно на това, което някогашните историци мислят, няма пряка връзка между Черната чума и появата на мъртвешките теми в живописа.** След първата вълна от 1348 следва втора чумна епидемия през 1361 – знак, че катастрофата отпреди тринадесет години не е забравена; изворите споменават трета чумна вълна от 1369, четвърта през 1374-79, пета през 1390. Така опустошителният ритъм на Черната смърт се отпечатва в паметта и налага на хората – в съзнанието им, до болка ясно – мъчителен страх от очакваната смърт. Безсилни да направят каквото и да било, те понасят чумата, но отбелязват опустошителните повторения, данъка в човешкия живот, взет при всяко преминаване на болестта, разрушителните поражения върху социалното тяло, разстройството на обичайните ритми.

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

5

Най-известното доказателство за Черната чума от 1348 ни дава „Декамерон“ на Бокачо и то се отнася до Флоренция. Бокачо изрично отстоява положението си на свидетел, видял с очите си епидемията. Знае, че отначало, няколко години по-рано, чумата е вилняла на Изток [...] Колебае се между обясненията, предлагани от неговите съвременници: едни говорят за неблагоприятно подреждане на небесните тела, други казват, че това е Божие наказание за греховете на хората. Лекарите са безсилни да се справят със злото и смъртта настъпва неизбежно до три след появата на бубоните [...] Свидетелството на Бокачо е потвърдено изцяло и съвършено независимо от разказа на един юрист от Пиаченца – Габриеле де Мусис – автор, преживял лично събитията, които разказва в своята „История на епидемията“. Той описва още по-подробно последователността на симптомите през първите три до пет дни [...] Смъртта притежава собствен ритъм, който вече не е ритъмът на обикновената смърт...

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

ЖАН-КЛОД
ШМИТ

МЪРТВЕШКИЯТ ТАНЦ

Иконографската тема на мъртвешкия танц, която се появява през XV век, не е пресъздаване в картини на терзанията, породени от Черната чума. Но води началото си от същия този свят, където бичът се смята за Божие наказание и където – изографисана върху стените на църквите – Смъртта влачи мъже и жени, малки и големи към тяхната гибел. Мъртвешкият танц е поучителна фикция, а не действителна социална практика, каквато е например каролата. Но дали е наистина танц? Онези, които показва – шествие от все още живи хора, пазени внимателно от оживели скелети – най-често създават впечатлението, че тъпчат на едно място или в най-добрия случай вървят напред, но не и че наистина танцуват. Но въпреки това свидетелствата на съвременниците говорят именно за „танц“. Мъртвешкият танц в гробището на Невинните – първият, който ни е известен – е нарисуван през 1424 върху една част от аркадите в южната страна на гробището [...]

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

7

Вероятно не видимото присъствие на танцови стъпки е наложило идеята за мъртвешки „танц“, а по-скоро дългата върволица, в която се редуват скелети, покрити с парчета плът, и живи хора, които се държат за ръце; същото може да се каже и за странния игрови и подигравателен вид на кортежа, в който мъртвите дърпат жертвите си с весел смях, както биха го направили истински танцьори. Прилагателното „мъртвешки“ (macabre) остава загадъчно и би могло да е алюзия към книга „Макавеи“ (фр. Macabees) от Библията, присъстваща още в „Отсрочка на смъртта“ от Жан Льофевр (1376). Но мъртвешката тема обхваща много по-широка съвкупност от представи, характерни за идеологията на *memento mori* (помни, че си смъртен). Много теми, които се отнасят до нея, предшестват с около век мъртвешкия танц и също са по-старинни от Черната чума: така е в срещата на „Тримата мъртви и тримата живи“ в Кампо Санто в Пиза в самото начало на XIV век или в „Тържеството на смъртта“, където смъртта покосява без оглед на общественото положение живите, които не ги е грижа за кончината.

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

8

Мъртвешкият танц продължава и разгръща някои от тези теми и представи: утвърждава своя публичен характер в големите живописни платна, изложени пред погледа на всички, в гробищата или по стените на църквите; задълбочава социалната тематика, като изобразява в шествието или в танца представители на всички съсловия в обществото: както духовници, така и миряни, като се започне с папата и кардиналите, императора, кралете, принцовете, гражданите и се стигне до селяните и просяците – всички равни пред смъртта. През втората половина на XV век всички тези теми вдъхновяват поета Марсиал от Оверн, който вероятно е първият, пресъздал мъртвешкия танц на жените, впоследствие широко разпространен от печатните книги. Ръкописът Париж, Национална библиотека 995 (около 1500-10) ни дава богато илюстриран вариант, предшестван от „Мъртвешки танц на мъжете“ и „Разказ на тримата мъртви и тримата живи“. Но вместо танц редуващите се миниатюри показват серия от живи трупове, всеки един от които е сграбчил по една жена, която напразно се опитва да се освободи от смъртоносното въздействие.

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

9

Известни са над петдесет изображения на мъртвешкия танц от XV и началото на XVI век. Формите им са разнообразни. Стенописът от заседателната зала на манастира „Св. Франциск“ в Морела, Испания (началото на XV в.) показва истинското хоро, в което папата, двама крале, един кардинал и един епископ, монаси, миряни от различни съсловия се държат за ръка и танцуват около вкочанен труп, положен в ковчег. Това необичайно изображение е свършено независимо от традицията на Гийо Маршан, който предпочита групите от един жив и един мъртъв, застанали лице в лице и разделени отчетливо от ясно видимите аркади на гробището на Невинните. [...]

Мъртвешки танц. Морела, заседателна зала на манастира „Свети Франциск“ (началото на XV в.).

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

10

ЖАН-КЛОД
ШМИТ
РИТМИТЕ
ПРЕЗ

Мъртвешки танц. Льо Бар-сюр-Лу, Вар (Le Bar-sur-Loup, Var) (XV в.): дяволчетата стрелят със стрели по танцьорите и ги запокитват в пастта на ада.

В бретонската църква в Кермария (1460) всеки един от персонажите е представен отделно, фронтално, в една ниша, но държи за ръка съседите си като в танц. [...] Повечето мъртвешки танци приличат на шествие, в което мъртвите вървят пред живите и ги водят. Така е в бенедектинската абатска църква в Ла Шез-Дийо (ок. 1470) или в Ла Ферте-Лупиер в Ион (1471), където всеки от мъртъвците влачи един жив в нещо, което повече прилича на процесия, отколкото на танц.

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

11

Темата е засвидетелствана по-слабо в Италия, отколкото във Франция, но все пак я откриваме върху външната страна на църквата на Дисциплината в Клузоне (провинция Бергамо), където мъртвешкият танц върви напред със спокойна стъпка под едно впечатляващо „Тържество на смъртта“ (1485). Смъртта – огромен скелет с корона – се е изправила върху един гроб, в който лежат папата и императорът. По своята централна, фронтална и доминантна позиция Смъртта сякаш замества Христос от Страшния съд. [...] Някои изображения, особено сред най-късните (например при Никлаус Мануел от Берн, 1516-20), подчертават динамиката на позите и движенията и се доближават до истински танц. [...] Как да определим възможно по-точно въздействията, които подобни стенописи са оказали върху своята потенциална публика? Историкът най-често е принуден да се задоволява с хипотези.

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

12

Симон Мармион. Сцени от живота на свети Бертен, детайл от Задния олтар на Сент-Омер (1459). Берлин, Галерия за изкуство, кат. №1645 А: миряни обсъждат мъртвешкия танц, нарисуван в манастира, и размишляват за смъртта.

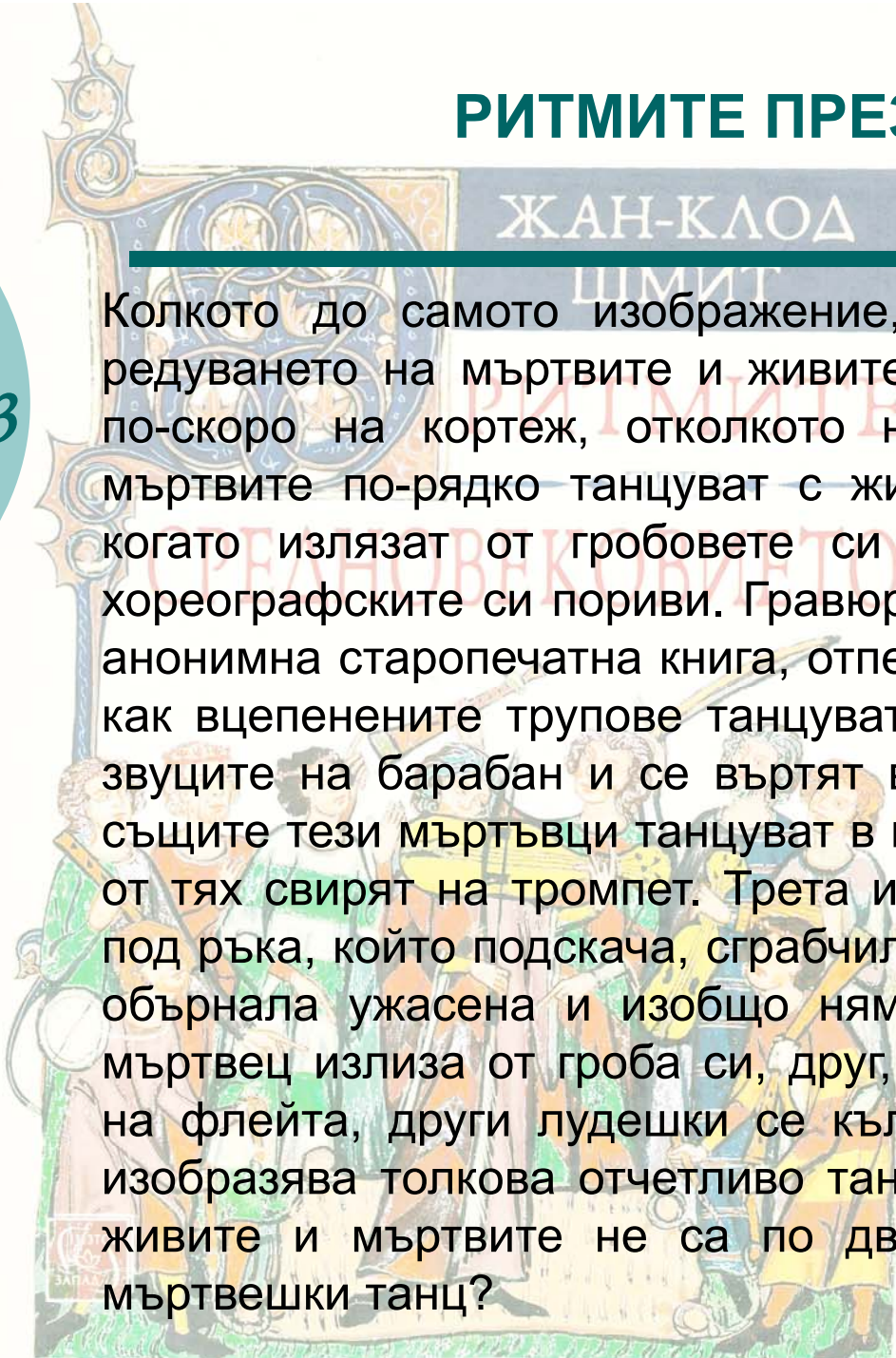
Но все пак съществува едно изображение на мъртвешкия танц, което показва и неговите зрители, и по този начин ни позволява да придобием известна преценка за техните реакции: на едно от двете крила на задния олтар на „Сент-Омер“, където е представен „Животът на св. Бертен“, нарисуван през 1459 от Симон Мармион [...] Следователно мъртвешкият танц има широка амплитуда, надхвърляща реалния танц, която се отнася до ритъма на целия човешки живот, до неговия несигурен край, до продължението му в отвъдното.

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

13

Колкото до самото изображение, то набляга на сблъсъка и редуването на мъртвите и живите; най-често приема формата по-скоро на кортеж, отколкото на истински танц. Всъщност мъртвите по-рядко танцуват с живите, а повече помежду си, когато излязат от гробовете си и се отдадат свободно на хореографските си пориви. Гравюрите в „Танцът на мъртвите“ – анонимна старопечатна книга, отпечатана в Хайделберг, показва как вцепенените трупове танцуват весело в едно гробище под звуците на барабан и се въртят в хоро [...]. На друга гравюра същите тези мъртвци танцуват в импровизирана шатра и много от тях свирят на тромпет. Трета изобразява мъртвец с гъдулка под ръка, който подскача, сграбчил една дама за ръката: тя се е обърнала ужасена и изобщо няма вид да ѝ се танцува! [...] мъртвец излиза от гроба си, друг, наполовина разложен, свири на флейта, други лудешки се кълчат. Никоя друга картина не изобразява толкова отчетливо танца на мъртвите. Но тъй като живите и мъртвите не са по двойки, дали това наистина е мъртвешки танц?

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

ЖАН-КЛОД
ШМИТ

РИТМИТЕ

ПРЕЗ

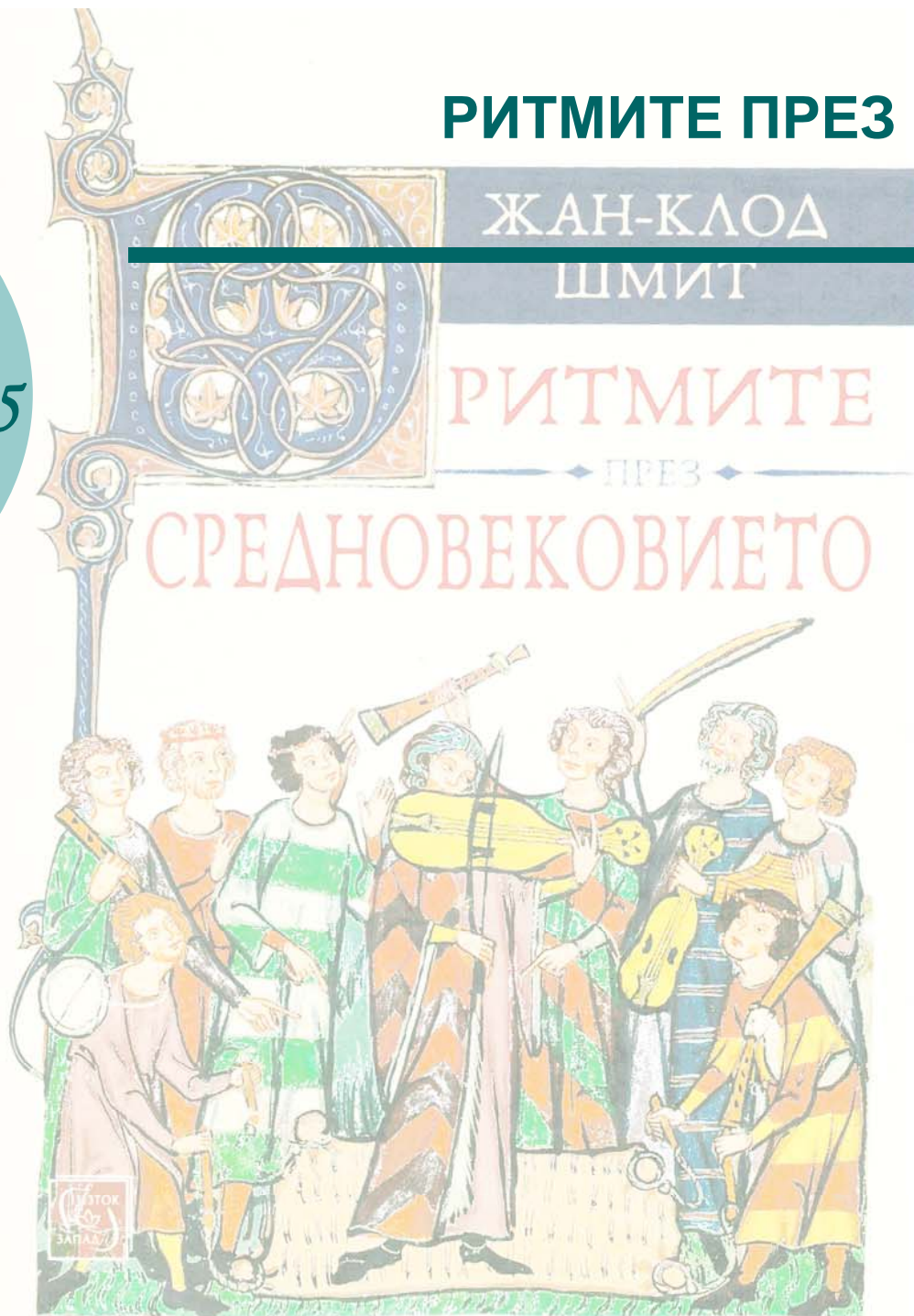
СРЕДНОВЕКОВИЕТО

Ако темата за мъртвешкия танц е имала такъв успех в края на Средновековието, то е, защото смъртта на индивида не слага край на живота му. Според Църквата тя дори е началото на истинския живот – живота на душата, освободена от тялото, на която предстоят – в повечето случаи – мъченията в чистилицето, което е преддверие на рая.

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

ЖАН-КЛОД ШМИТ

Текстът и изображенията са по: Жан-Клод Шмит. Ритмите през Средновековието. С., Изток-Запад, 2019, 541 с. Превод: Недка Капралова. Всички права на автора, издателя и преводача са запазени.

Оригинално заглавие: Jean-Claude Schmitt. Les Rythmes au Moyen Âge. Éditions Galimard, Paris, 2016.

Презентацията е с образователна цел и е предназначена за студентите от НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“, които изучават модул „Световна култура“.